

Смиљана Ђуровић

ПРОШЛОСТ КОЈА ЈЕ ДОСЕГЛА БУДУЋНОСТ⁷⁹³

Случајност зна да се поигра са човековим животом, али и са самом историјом, изазивајући непредвидива тектонска померања у историјским структурама, снагом и моћи преваге језичка на ваги. Она може, исто тако моћно, да произведе померања у вредносним системима једне културе и цивилизације, народа и њихове историје и културе.

Изроњавањем из анонимности прашњавих наслага времена до сада необјављеног поетског рукописа „Искре из прошлости“ Сергија Димитријевића, случајност се умешала својом моћном законитошћу у вредносне судове, и померања тих судова, у српској култури на почетку новог миленија, када је у питању ова особена личност са Југа Србије. Случајност се овде идентификује у појави једне уважене и занимљиве за српску културу жене, госпође Наде Димитријевић, супруге Сергија Димитријевића (1912-1987) и мајке још једне необичне личности српске културе, директора Опсерваторије на Звездари у Београду, др Милана Димитријевића, уредника часописа „Васиона“, и аутора већ припремљене за штампу јединствене антологије песама о Васиони. Нада Димитријевић, рођена Анђелковић, се из своје љубави и несебичне брига према заоставштини свога супруга умешала у токове српске културе, као што су то већ учиниле неке угледне жене, од којих је најпознатија супруга Меше Селимовића, која је бринула о Селимовићевој заоставштини. Нада Димитријевић је приредила, уз свесрдну подршку свога сина др Милана Димитријевића, ову књигу поезије Сергија Димитријевића, као и ранију „Песме и писма“ написану 1940. године, а објављену 1999. године. Она је помогла да управо изађе

793 У скраћеном облику штампано у „Лесковачком зборнику“, XLII, Лесковац, 2002, стр. 320-323.

економско историјска студија „Структурне промене у пољопривреди Србије средином 20. века“, (Задужбина Андрејевић), и брине о капиталној књизи „Каталог средњовековног српског новца“, која је изашла за Београдски сајам књига, а објавили су је Српска академија наука и уметности и Завод за уџбенике и наставна средства Републике Србије.

Да није било труда Наде Димитријевић око заоставштине др Сергија Димитријевића, драматична догађања 90-тих година 20. века, и она која су уследила почетком новог миленија, учинила би да личност Сергија Димитријевића остане покривена слојем вредносних судова тога времена и пре њега, док је још био учесник живе историје. Овако, прошлост је досегла будућност, и ми се суочавамо са личношћу на прелазу два миленија, која је рођена на почетку 20. века 1912, док је још заправо трајао 19. век у Србији, а умрла крајем 20. века, управо кад је раније започињао 21. век, а капитална дела му се објављују у 21. веку. Човек два миленија и три века, Сергије Димитријевић, као громада тек израња у свој својој величини и значењу на хоризонту српске културе.

Последње, ваљда и једино, вредновање његове улоге у српској историји, науци и култури, десило се на научном скупу који је 18. новембра 1983. године одржан у организацији Народног музеја у Лесковцу и Народне библиотеке „Радоје Домановић“ поводом 70-годишњице његовог живота и 50 година рада, са акцентом на његов научни и револуционарни рад (50 година од кад је постао члан Комунистичке партије Југославије), о чему је објављен зборник радова „Живот и дело др Сергија Димитријевић“ (Лесковац 1989.), којем је додата његова библиографија, која је тада бројала, од 1934. године до 1988. закључно, укупно 425 библиографских јединица.

Сергије Димитријевић је личност ренесансне вокације. Поред активног учествовања у животу свога времена, паралелно се бавио, подједнако сматрајући то животним, и живљењем пуним животом: историографијом, локалном лесковачком и балканском, српском и југословенском, али и светском. Предмет његовог истраживања је и привредна историја, од историје индустријализације, трговине, финансија, до страног капитала у Краљевини Југославији, о чему је одбранио докторску дисертацију, објављену касније као посебна књига, која је и до данас најрелевантније штиво за тај проблем. Сергије Димитријевић се бавио и етнографијом, али и нумизматиком. Сакупио је највећу приватну нумизматичку збирку српског средњовековног новца. Бавио се подједнако страшно и филателијом као и социологијом. Сада видимо да његов ренесансни дух дубоко опседа и уметност. Написао је низ чланака из области историје књижевности. Поезију је писао 30-тих година за време студија, и нешто касније у Француској и у концентрационим логорима 1939-1941. године, али је није објављивао. После тога никада више није забележио, или пак није познато, ни један поетски запис. Поезију је сматрао својим најдубљим интелектуалним и духовним доживљајем, својом великом интимом, за коју више после, изгледа, није имао времена. Или је ова чудесна поетска жица у њему усахла.

Приватна библиотека др Сергија Димитријевића је бројала 27.000 књига, нарочито богата студијама из привредне историје Србије и Југославије,

специјално аграрног питања, историје индустријализације, историје радничког и социјалистичког покрета, историје Лесковца и околине. Године 1946. Сергије Димитријевић постаје професор Правног факултета у Београду за предмет Политичка економија, да би исте године постао директор Економског института Привредног савета Владе Федеративне Народне Републике Југославије, који је боравећи у њему до 1951. године научно-методолошки засновао, створивши од њега корисну научноистраживачку југословенску установу. У оквиру овога института оформио је и организовао најкомплетнију економску библиотеку у Југославији са око 30.000 књига. Ова стручна библиотека ће касније постати основа за стварање познате библиотеке Института друштвених наука у Београду, коју је такође утемељио од инвентара до каталога, до процеса обраде и начина рада. Он је учествовао и у формирању библиотеке Института за раднички покрет. Утемељивач научно истраживачког пројекта фундаменталних истраживања привредне историје Југославије у Историјском одељењу Института друштвених наука у Београду. До краја 1952. године као ванредни професор предавао је на Катедри економских наука на Правном факултету. Привредну историју ће предавати 60-тих година и на постдипломским студијама на историјској групи Филозофског факултета, држи предавања и из историје радничког и социјалистичког покрета. Био је и члан Редакционог одбора за библиографију радничког покрета у Библиографском институту у Београду. Сарадник је Института за изучавање радничког покрета.

Приредивши другу по реду збирку поезије из његове заоставштине, која је управо пред нама, госпођа Нада Димитријевић је магичном моћи случајности испровоцирала ново сагледавање и преиспитивање места Сергија Димитријевића у српској култури. Овај левичарски интелектуалац, представља нам се у сасвим новом светлу са упознавањем његове поезије 30-тих година 20. века, односно из периода између два светска рата. Пред нама је аутор сложене поетске структуре, која се креће од романтичарских заноса једнога Бранка, Дучића и Ракића, којима је у маниру творења стиха понекад веома сличан, до пигаловских импресија једнога модернисте или друштвених порука надреалисте. Он тај распон прелази од песме „Преминула драга“ у првом циклусу „Интеграл срца“ до песме „Париз не спава“ и других. Први стихови у песми „Преминула драга“ гласе:

„Мени премину
Љубљена драга.
Сада је крије
Земља и влага.

Празници Христа
Веселја дају.
Где ми је драга?
Можда у рају?“

Следећи стихови, међутим, већ нису романтичарски:

„Проклињем Христа
И народ смеха.
Ја немам циља.
Ја немам греха.

Ја немам Бога.
Вапаји звона
Раздиру месо
Срца ми бона“.

(11.април 1931.)

Ово су прве две строфе из песме „Париз не спава“:

„Поноћ.
Париз не спава.
По кафаницама окупљени су радници.
Спремни да на силу одговоре силом.
Париз никада неће спавати.

Пред противником који не за за сан
устукнуо је фашизам.
Психолошки поражен
отишао је да спава“.

(новембар 1935)

Блиско песничком изразу песме „Париз не спава“ је песма „Феникс“:

„Грађанине,
ти презиреш дијалектику?
Теби су одвратни њени закони,
Неумољиви, сурови закони?

Не,
Она те плаши.
Ти се бојиш стварности,
Ти дрхтиш за себе,
за своју жену
и свога пса.
Наричеш над животом.
Жалиш за прошлошћу.
Сањаш о Лаури и Беатричи,
о Буридановом магарцу и Изолди.

Та докле тако, грађанине?
Тражиш поезију?
Нађи је у хаосу,
у моћној енергији
што ковитла њиме.

Презири мртваце, друже.
Не плачи над пепелом старога Феникса.
А кад стихије роде новог
Нек он живи у мозгу, у крви и у срцу.“

(1933.)

Овај интелектуалац, научник и истраживач интердисциплинарне вокације левичар и револуционар, антифашиста европског реномеа, у организовању у Паризу интернационалних бригада за борбу против Франка у Шпанији, интернационалиста, Србин, Словен и Европејац, у најсуштинскијој својој артикулацији се са збирком песама „Искре прошлости“ појављује пред нама првенствено као суштаствено поетско биће, иако о томе сведочи сачувана још само једна збирка, поетски искази из концентрационих логора. Он има исконску унутрашњу употребу песничког исказа, која је постала фрапантно карактеристична, и општа, за водеће српске, посебно београдске интелектуалце тешких 90-тих година прошлог 20-тог века. Он поетски реагује на спољашњи свет свога личног живота, али и стварне историје, свет догађања, било да путује возом на море („Диптих“), било да воли жену („Интеграл срца“), до заузимања ставова и исказивања сопствене спознаје о вечним суштинским питањима човековог живота и смрти, односа према природи, лепом, смислу и др. у песми „Дубоко у мени лежи туга“ Сергије исказује свој песимизам због спознаје космичког несмисла:

„То није мој бол.
То није фикција моје маште.

То је осећај празнине,
што представља космос,
осећај ничега,
трагедија света“.

Подједнако је суморан његов поетски исказ „Ја немам бога“ у напред наведеној песми „Премину драга“. У исто време, у овај поетској збирци сусрећу се песнички искази пуни лепоте живљења коју доноси младост, љубав према жени до еротских заноса равних паганским узносима, опчињеност лепотом поетских слика природе, о љубави што се у животу слива („Певам о себи, певам о чежњи“), социјални искази („Буђење“, „Окови“), историјски („Кина у крви“ и др.). Збирка је пуна лепих поетских слика („Диптих“, „Водени вихор“, „Бо-

сна“, „Дунав“ и др.). Поетски је прелепа песма „На ивици порцелана“ из 1937. као и „Ритам боја“ из 1931. године. Ове песме показују дубоку опчињеност песника лепотом Природе, било да је она у свом недирнутом облику или узета из природе урбаног човека као прерађен узорак опредмећен у уметнички облик. Виртуозност урбанизованог песника Сергије Димитријевић је показао у песми „Брзина“, која сведочи о структурално сложеној збирци, али и природи самог песника, интелектуално инкорпорираног у модерно доба, али у исто време супростављеног својим бићем, које је архетипски везано за најстарија словенска времена (песма „Бледска легенда“)

Песникова душа је трска („Душа ми је трска“):

„Душа ми је трска што у пољу стрши.
Сваки дах је страсти у свом правцу свија,
Сваки ветрић који преко ње ћарлија.
Ал је бразда ветар који рашће крши.

И она се опет после буре диже
И пркосно стоји дрхтећи од даха.“

Жиле душе су пуне шећерног сока, „који свако биће жели себи стићи“, а тај шећер који душа крије: „у данима бурним, када кипти свуда, /Преври и постане свих полета руда,/ Божанствено пиће што хероје лије“:

„И крв се комеша у заносу душе
Тад живот се даје на трон идеала
И човек је тада натчовек и хала
Пред којим херојства све границе руше“.

За Сергија много је боље пасти у борбу „Но живот миран на сузној груди“ („Божанство Ја“). Али човеков его неће да умре:

„Нек умиру други, али ја то нећу
У себи наћох идеал Бога.
Зато сам моћан и имам срећу
И стварам дела и чуда многа“.

У љубави он види грч живота и смрти („Грч живота и смрти“) жељан је животне страсти младости, славља тела, велича Баха, жели да бог веселја никад Олимп никад не да („Волео бих“), и „да љубављу плане Вациона цела“. Песник хоће у пакао („У пакао хоћу“), јер је за њега одвратан рај, од сусрета са монасима воштаног лика језа се кроз кости хвата:

„Доста је било
Црквене таме,
Мириса мртвачког леса.

Тамбурашице,
Певачице,
Играчице,
Што голе трбухом тресу
Питам вас-где су?
У паклу све су!

У пак`о хоћу!
Где крпе мяса
сажижу пламене страсти.
У пак`о хоћу!
Где крици беса
У валу нестају сласти.
Да, тамо хоћу!
Јер тамо безбрижност влада.
Тамо су жене, оргије, вино,
А нема светих парада.“

Овако смела атеистичка песма, да је била објављена у време између два светска рата, а вероватно не би могла бити објављена, може се претпоставити шта би изазвала у реакцији конзервативних друштвених снага. Могао ју је чак и у интимним белешкама записати само истински храбар човек, храбар и према себи, али и човек слободног мозга („Ослободите мозак“ каже у једној песми Сергија) и левичар. Заправо ови поетски искази показују интелектуалца коме је, иако живи у 20-ом веку, ближе схватање живота античког доба и старословенског, ближе му је због његове окренутости према лепотама и радостима живљења, Које је по њему редуцирала и цензурисала Црква хришћанска, као институција.

Велика је заслуга Наде Димитријевић што је Сергијеве поетске записе презентовала овако виртуозно сложено структуриране, што у исто време показује колико дубоко је познавала овог високог интелектуалца и његов рафинирани поетски и интелектуални дух, као и мисаону сложеност. Приступивши према диктату његових порука, она је нашла сигуран кључ за ишчитавање Сергијеве поетске поруке, коју је оставио записану на хартији у прошлости, не мислећи да је сам извади из анонимности.

Снажна личност Сергија Димитријевића, његова зачуђујућа животност, задивљујућа окренутост према оптимизму и лепотама живљења, готово паганском поимању самог смисла живљења у време веома суморно и песимистичко пред Други светски рат, наједном изблеђује стереотип позиције вредносних судова у доминирајућим токовима културне матрице.

Сергије Димитријевић није само један од круцијалних сведока времена у коме је живео, сведочећи о њему кроз своје стваралаштво. Он је још више од тога, круцијални сведок нашег присуства у дубоким токовима европске мисли од античког времена до антифашизма 20. века. Једно време он ће лично бити

историјски присутан у језгру историјских збивања и промена 20. века, у срцу Европе у Паризу по задацима Комунистичке партије Југославије и пословима интернационалног левичарског покрета, који се борио тада за права човека и слободу. Знајући, као његов сапутник и саборац, колико је Сергије круцијални сведок свога времена, и колико га је опсела истраживачка прошлост, а не само због песама о прошлости у овој збирци („Вапај прошлости“, „Нестаје моја прошлост“) уважена Нада Димитријевић је дала наслов збирци „Искре из прошлости“. Сергије је био сведок-учесник, један од оних чија животна снага остаје да искри кроз време, а испод искри тиња ватра идеја и страсти које могу разбуктати нове огњеве у будућности. Сергије Димитријевић је личност континуитета наше духовности, наше духовне везе са прошлим цивилизацијама Балкана и Европе, али и личност континуитета модерног доба које је у Србији започело почетком 20. века када се он родио, а наставља се у новом миленијуму. Личност је континуитета стварних вредности савременог доба, које се ослањају на прошле цивилизације. Непоправљиви заљубљеник у радости живљења и његове лепоте он као да се поиграва са нама. У песми „Маске“ до краја исказује своје епикуријанство:

„Читате песме
И верујете
У све што кажем.

А ја вас тада
Напојен маштом
Прекрасно лажем.

Певам о болу
Грцам у плачу
Испуњен тугом.

А док то пишем
певуцкам песме
Животу другом.“

(1931. година)

Поред многих „великана“ и поред „обичних“ имена необичног Београда, какав је био у другој половини 20. века овај угледан и егзотичан интернационални интелектуални центар, града на саставу двају река (Саве и Дунава, највеће европске водене трансверзале), града који је био најјачи културни центар југоисточне Европе, прелазео га је много пута Сергије Димитријевић (виђала сам се са њим), живећи у њему свој живот, пролазио скроман, журећи, оним својим карактеристичним дугим кораком, искривљеног, више истуреног напред десног рамена, а увученог позади левог, на које је оставила последице тешка туберкулоза, коју је добио у логору Бухенвалд. Причало се да нема

једно плућно крило, али га никада нико није питао да ли је то тачно. Легенде су се у научним круговима причале о његовом скромном гвоздеом кревету усред собе, у коме је лежао и радио, и из кога је могао да дохвати књиге, којих су били пуни зидови собе, која је у исто време била његов радни кабинет. Не ретко, примао је колеге на разговор лежећи на том кревету. А онда се наједном дигне, и види се како журно промиче његова коса издужена фигура ношена животном снагом кроз Београд. Мало људи који су га сретали заправо су га и познавали, а од оних који су га познавали, мало њих га је стварно знало. А нико, до Наде Димитријевић није познавао његову поетску душу и величину талента који је у себи носио. У песми „Вапај заборављених талената“, написаној 1928. године, Сергије поетски доживљава књиге као сенке. За њега су то таленти прави у прошлом времену исказани:

„Божанска дела. Слава је прошла
А ова доба која су дошла
Не знају за њих. И зато они
Проклињу Бога“.

Враћајући се у период између два светска рата, Када је настао поетски рукопис „Искре из прошлости“, данас је нужно казати, да је Сергијева европска интелектуална фигура, веома значајна за историју Србије, Југославије и Балкана. Док су наши надреалисти претежно деловали у Паризу и затвореним београдским елитним књижевним круговима и елитним левичарским салонима, Сергије Димитријевић је писао поезију за себе, књижевне приказе у листовима Југа Србије претежно, као и текстове против фашизма, активно учествујући у револуционарном покрету у земљи и Француској. Био је члан Комунистичке партије Француске и Балканског комитета. Уређивао је југословенски део билтена Балканског комитета, који је овај објављивао у Паризу под насловом „Balkans – Democratie“. Започео је сарадњу у том часопису са чланком „Pour la defense de la culture Française en Yougoslavie“ (1939).

Сергије Димитријевић је наш крајпуташ и оријентир Европске историје и њених токова много значајнији од надреализма. Из центра Балкана, својом највећом сачуваном приватном нумизматичком збирком српског средњовековног новца, он је сачувао од заборава за увек, документујући је, српску средњовековну историју као део европске историје. Радећи у Одбору за Балкан и учествујући у интернационалном антифашистичком покрету модерног доба, он је сведок европски интеграцијских токова савременог доба, процеса које је са собом донела индустријска цивилизација, која га је толико опчињавала, да је у заоставштини, као што смо видели, оставио написану јединствену песму о брзини.

Искористивши искуство сусрета цивилизација на просторима Југа Србије, европске и азијске, С. Димитријевић се у својим научним радовима није бавио сукобима и разилажењима, него сусретима и синтезама. Он је човек, револуционар, интелектуалац велике солидарности и хуманитета, А пре свега великог

животног оптимизма, о чему је оставио трага у својим песничким исказима из тридесетих година 20. века, који се управо из дубине прошлих времена као искре мисли, појављују пред нама. Управо у ова времена поред нас пролази његов лик, а његов глас каже:

„Отвор`те очи
Не буд`те луди,
Гоните чаму.

И у весељу
Нађите лека
Горкоме јаду.

(13. март 1931)

Због свега напред реченог топло препоручујем збирку „Искре из прошлости“ Сергија Димитријевића.

Церак, 7. октобар 2001.